

Nad úmrtím profesora Miloše Kalába

Druhého ledna 1994 zemřel po delší nemoci ve věku třiasedmdesáti let profesor PhDr. Miloš Kaláb, významná osobnost, která po řadu desetiletí výrazně zasahovala do vývoje společenských věd u nás. Snad ještě více než jako autor teoretických textů - dané politické podmínky soustavnější publikační činnost v oblasti socio-politické problematiky krajně ztěžovaly. Miloš Kaláb se významně uplatňoval v řídicí činnosti ve společenských vědách jako vysokoškolský učitel a akademický funkcionář, v období 1958-61 vykonával funkci proděkana a děkana na filozofické fakultě UK a 1963-65 děkana společenskovědní fakulty Univerzity 17. listopadu. V roce 1965 se stal prvním ředitelem Sociologického ústavu Československé akademie věd a tuto funkci vykonával až do počátku „normalizačního“ období (1969). Po roce 1969 až do listopadu 1989, podobně jako mnoho jiných společenskovědních pracovníků, pracoval a žil v ústraní - bez práva publikovat - jako odborný pracovník Výzkumného ústavu pedagogického. Po demokratickém zvratu se Kaláb vrátil k intenzivnější veřejné činnosti, vykonával po určitou dobu funkci předsedy vědecké rady Sociologického ústavu, ale jeho zdravotní stav jej brzy donutil tuto činnost opustit.

* * *

Miloš Kaláb se hlásil k marxismu a k Marxovi, ale jeho vztah k nim byl otevřený a vyvíjel se posutpně ve směru stále většího kriticizmu. Jak vyplývá z jeho textů, které mají ve větší míře osobní charakter, např. z jeho stati ve sborníku k aspiracím řízený J. P. Chombartem de Lauwem (publikováno 1970), vycházel zejména z „humanistického Marxe“, z raných Marxových spisů. Je možno si myslet, že si tu kladl za cíl převést filozofické myšlenky mladého Marxe do sociologického jazyka a sociologické problematiky. Současně je pro něho charakteristické uznání potřeby empirističtějších přístupů ve společenských vědách: zpočátku se tato orientace vyjadřovala v koncepcích „vědeckého socialismu“, ale již v polovině sedmdesátých let dospívá nebo se blíží k uznání empiricko-teoretické sociologie, neomezené předpojatými ideologickými rámci. V těchto otázkách se již v polovině sedmdesátých let otevřeně střetává se sovětskými ortodoxními přístupy, které pokud sociologii vůbec tolerují, redukuji ji na „empirický sociální výzkum“. Pražští držitelé moci neopomenou tato Kalábova intelektuální provinění a vyvodí z nich proti provinilci obvyklé sankce.

Kaláb si v rostoucí míře uvědomoval, že mnohé teoretické koncepce, které sdílel, obsahují jednak závazně platné prvky, jednak zahrnují aspekty, které zasluhují ještě pronikavější revize, než byly názorové změny, ke kterým se již dopracoval. Každodenní starosti a blížící se choroba mu však již nedovolovaly, aby takovou „revizi“ sám podnikl.

* * *

Při pohledu na jeho životní práci nelze přehlédnout, že Kaláb byl oceňován a vyhledáván jako velmi podnětný diskusní partner, který byl ochoten vstupovat do diskuse s kolegy a studenty, přemýšlet s nimi společně nad jejich problémy a přinášet jim často velmi plodné podněty. Jako diskutér byl Kaláb brilantní, udivoval často svou schopností zpracovat nové i dílčí informace, formulovat nové hypotézy, navrhovat nové myšlenkové postupy. Takový invenční a pohyblivý přístup ke skutečnosti otevírá ovšem snadněji

cestu ideovým projektům a anticipovaným syntézám než detailně doloženým a ověřeným monografickým analýzám.

* * *

V pracovním a osobním styku s Milošem Kalábem jsem byl vlastně jen po něco více než čtyři roky, mezi rokem 1963 a 1968. Vzpomínám na naše první setkání, u příležitosti konkursu, který byl vypsan v roce 1963 na cizojazyčné Univerzitě 17. listopadu v Praze na místo odborného asistenta sociologie, schopného přednášet ve francouzském jazyce. Do konkursu jsem se přihlásil, protože jsem byl tehdy bez místa a zejména také proto, že mě lákala výuka sociologie, mého oboru, který v tomto období ještě vůbec nebyl na jiných vysokých školách tolerován. (Tuto skutečnost jsem oceňoval tím spíše, že jsem se na začátku šedesátých let několikrát marně pokoušel oživit sociologický výzkum.) Složení konkursní komise, v níž měl Miloš Kaláb významné postavení (nevím už, zda byl formálně předsedou komise), se mi zdálo příliš „ideologické“, takže jsem váhal, zda má vůbec smysl, abych se pohovoru zúčastnil. O to větší bylo mé překvapení, když po krátké diskusi - myslím k Durkheimově sociologii - mi profesor Kaláb jako mluvčí komise, bez předchozí porady se členy komise, sdělil, že mohu na vypsané místo nastoupit. Nevěřil jsem svému sluchu a upozorňoval jsem komisi, že mám určité „kádrové problémy“ a že v mém případě bude asi nutné si před definitivním rozhodnutím vyžádat můj „kádrový materiál“. Teprve později jsem pochopil, že konkursní komise Kalábem řízená se nehodlala ptát na názory „nadhřízených míst“.

Během svých let strávených v Sociologickém ústavu (1965-69) jsem měl příležitost se přesvědčit, že v mém případě nešlo o nahodilou výjimku, ale o programovou formu ideologického nonkonformismu nebo přímo rezistence, které se ve vši jeho činnosti prosazovaly ve vzrůstající míře. Vzpomínám, že Kaláb neváhal přijmout na pracoviště, které řídil, ani militantní otevřené disidenty a na výtky politických orgánů odpověděl, že běží o místa „odborných pracovníků“, která tehdy po určité období nepodléhala „schvalovacímu řízení“. Vzpomínky na Kalábu budou pro mne důraznou připomínkou, že vedle „ideologických“ determinant existují v jednání lidí i „osobnostní“ proměnné, které nejsou o nic méně závažné, a že vztahy ke komunistickému režimu, ať běží o bývalé komunisty nebo nekomunisty, zahrnují na obou stranách škálu kvalitativních rozdílů, kterou nelze zjednodušovat. Prožitá zkušenost by nás měla vést k tomu, abychom dimenze této škály přesněji postihli a neutíkali se znovu k zjednodušeným schématům.

Ve své práci a ve svém životě Miloš Kaláb opravdově hledal řešení, jež by odpovídala širším hlediskům a zobecnitelným zájmům lidí, neztrácel ze zřetele hodnoty, jež jsou pro teoretickou práci určující. Ve svých životních postojích si dovedl uchovat velmi pozorný, citlivý vztah k lidem a také distanci a nadhled k okamžitému dění. Jako intelektuál a osobnost si zasluhuje uznání a respekt; ti kdož jej osobně blíž znali, budou navíc na něj vzpomínat s upřímnou sympatií, s pocity přátelství i obdivu.

Zdeněk Strmiska, C. N. R. S., Paříž